

یازدهمین کنگره ملی سراسری فناوریهای نوین در حوزه توسعه پایدار ایران

11th National Congress of
the New Technologies in Sustainable Development of Iran

senaconf.ir

موزه فرش با اصول معماری سنتی

یاسمین امیری^۱، دکتر منوچهر تمیزی^۲

^۱ کارشناس ارشد معماری دانشگاه آزاد اسلامی، ماهشهر yasamin.amiri6586@gmail.com

^۲ دکترای معماری دانشگاه آزاد اسلامی، قزوین manochehr_tamizi@yahoo.com

چکیده

موزه موسسه ای دائمی است که به منظور حفظ و ارتقاء فرهنگ، به شکل های مختلف و خصوصاً از طریق نمایش آموزشی و تفریحی مجموعه عای فرهنگی، تاریخی، علمی برای تمامی مردم فعالیت می کند. موزه از نخستین ابزارهایی است که انسان برای ثبت تغییرات فرهنگی ابداع کرد. این ابزار مهم در این زمینه موثر بوده و هست. با به وجود آمدن مصالح جدید و نیاز به محاسبات پایداری مربوط به آنها دانست، این موضوع علاوه بر تمام محاسنی که در پیشرفت صنعت احداث داشته است، باعث ایجاد تعارض بین دیدگاه های معماری و کمرنگ شدن معماری های سنتی همچون معماری ایرانی و اسلامی در اجرای ساختمان های جدید شده است. در پاسخ به این سؤال که چگونه میتوان از معماری سنتی در موزه فرش کمک گرفت؟ فرضیه ای مورد توجه قرار گرفته است که بر اساس آن به اصول معماری سنتی ایرانی نظیر مردمواری یا مردمداری، خودبسندگی، پرهیز از بیهودگی، درونگرایی و ویژگی ها و سلسله مراتب آن اشاره شده است. در این تحقیق از روش مطالعه کتابخانه ای با استفاده از ابزاری چون اینترنت و مقاله های تحقیقاتی و همچنین با رویکرد توصیفی و تحلیلی، از نمونه های داخلی و خارجی برای درک صحیح آن استفاده شده است.

واژه های کلیدی

موزه فرش، مراکز فرهنگی، اصول معماری، معماری سنتی ایرانی، معماری اسلامی

یازدهمین کنگره ملی سراسری فناوریهای نوین در حوزه توسعه پایدار ایران

11th National Congress of
the New Technologies in Sustainable Development of Iran

senaconf.ir

۱. متن مقاله

موزه مرکز یک جهان مستند سه بعدی است که از موضوعات علمی چون تاریخ، جهان و انسان متشکل شده است و کانونی است برای پرورش همه انسانها از طریق مشارکتشان در خلاقیت و تداوم فرهنگی، گرچه جایگاهی به منظور شناخت، گردآوری، نمایش و نگهداری و مطالعه آثار دوران گذشته در زمینه های فرهنگ و تمدن، علم و صنایع و فنون به شیوه ای علمی است، اما رمز موفقیت آن زمانی میسر است که با جامعه در تماس دائم باشد و گذشته باید انتخاب شود، دگرگون شده و به زبان حال تعبیر شود. لذا ایجاد یک موزه باید بر پایه اساسنامه فرهنگی استوار باشد و ضوابط معینی چون نیاز فرهنگی، ارزش دینی، تاریخی، جهانگردی، گستره جغرافیایی، نزدیکی به مراکز علمی، فرهنگی، ملاک های ایجاد آن باشد، امروزه تقریباً همه چیز می تواند به موزه تبدیل شود [1] فرش ایران نیازمند متفکرین و متخصصینی است که باید پیش از آنکه طراح، رنگرز، مدیر یا... باشند، به این باور رسیده باشند که هنر بافندگی و فرش بافی، بخشی از تاریخ و تمدن این سرزمین است. تاریخ و آینده تمدن هر ملت، پشتوانه آن است. بنابراین هر تصمیم و تفکری که باعث افول و اضمحال این هنر شود، به مثابه تصمیمی است برای نابودی بخشی از تاریخ و تمدن این سرزمین که هرگز مباد. زوله در کتاب در فرش ایران بیان میکنند که ابعاد گسترده دانش فرش شناسی را به حلقه های یک زنجیر به هم پیوسته تشبیه نموده و می گوید هر شخص با هر گرایش و علاقه های، ملزم به ورود به تمامی این حلقه ها و تسلط به زوایای پر پیچ و خم این دانش است. مبانی یعنی پایه، اساس و اصول، و کلیاتی که ساختار اثر هنری بر آن استوار است. هر اثر هنری دارای دو وجه مبانی فکری و مبانی فنی است که به مثابه ستون برای یک ساختمان عمل می کند، در نتیجه دوام و اصالت یک اثر سنتی به استفاده درست و بجا از مبانی آن بستگی دارد [2]. این مبانی گاه در یک اثر هنری به وضوح دیده می شوند و گاهی ممکن است. کما اینکه بسیاری از قالی بافان روستایی و هنرمندان مختلف سنتی به صورت بداهه و ناخودآگاه اصول و مبانی هنرهای سنتی را رعایت می کنند اما ممکن است نتوانند آثارشان را آنگونه که یک کارشناس دانشگاهی آثار هنری را تجزیه و تحلیل می کند بررسی و تشریح کنند. از همین منظر است که ما می توانیم خصوصیات هنرهای ایرانی را در انواع و اقسام هنرها از بافته ها تا بناها در دوره های و زمانهای مختلف دنبال کنیم و وجوهی را که موجب یکپارچگی و وحدت آنها شده شناسایی کنیم [3]. در لایه های با توجه به مطالب گفته شده به مکانهای موزه با جزییات بیشتری از لحاظ اصول معماری سنتی ایرانی میپردازیم.

۲. روش پژوهش

این تحقیق از نظر هدف کاربردی و از نظر روش توصیفی-تحلیلی می باشد. روش های گردآوری اطلاعات به صورت مطالعات از منابع و مکتوبات علمی (مقالات_کتب و ...) و مطالعات میدانی از بناهای مرتبط روش تجزیه تحلیل اطلاعات در به صورت بررسی مکتوبات و مستندات وابسته در این زمینه و همچنین استخراج اصول و مفاهیم معماری سنتی به کارگرفته شده در فضاها و کالبد موزه ها می باشد.

۳. مبانی نظری

۱.۳. فرش ایرانی

فرش دستباف با وجود سابقه تاریخی و قدمت کهنی که در سرزمین ایران دارد به لحاظ شناخت موضوعی و محتوایی به ویژه با نگاهی علمی، میحت جدیدی است. فرش چون آئینه عرش، بازتابی از نگاره ها، طرح و نقشهای نمادین با الهام از باورها، اندیشه ها و آرزوهای انسان فرش نشین است. فرش کلمه های عربی، به معنی گستردن و گستردنی، و هر چیز که گسترده شود؛ قالی و پلاس و بستر و نظایر آن را شامل میشود [4] واژه قالی یا همان فرش گرفته شده از کلمه ترکی قالین، به معنی فرش بزرگ پرزدار که با نخ و پشم به رنگها و نقوش مختلف میبافند، و قالی کوچک را قالیچه گویند [5].

یازدهمین کنگره ملی سراسری فناوریهای نوین در حوزه توسعه پایدار ایران

11th National Congress of
the New Technologies in Sustainable Development of Iran

senaconf.ir

تصویر ۱: قالین یا فرش [6]

۲.۳. تاریخ فرش در ایران

فرش ایران دارای تاریخی بسیار طولانی است، در ایران از دیرباز بافتن انواع فرش متداول بوده و انگیزه ای اجدادی داشته است. به نوشته مورخان، جهانگردان، جنگجویان و آثار مکشوفه از گذشتگان گویای آن است که فرشبافی به صورت هنری دستی، مردمی، روستایی و عشایری در ایران سابقه بس دراز دارد. آغاز دوران صفوی متقارن با رشد بسیاری از هنرهای دستی و توسعه آن در کلیه شئون جامعه بوده است. بسیاری از هنرمندان ایرانی در این دوره ظهور کرده اند و با ابداع طرح ها و نقشه های زیبا و هنرمندانه جایگاه این صنایع به ویژه فرش را به حد اعلاء خود رسانیده اند و نام ایران را در سراسر جهان با آثار خود پرآوازه ساخته اند. فرشهای دوران صفویه را می توان متعلق به دو گروه زمانی دانست. اول: قالی های بافته شده در دوران سلطنت شاه اسماعیل و شاه طهماسب که به "شاه طهماسبی" معروف است و خود مکتبی خاص دارد که به همین نام شهرت یافته. شاه طهماسب همواره به تشویق هنرمندان و قالیبافان و طراحان می پرداخت و خود از هنر بهره داشت و حتی نوشته اند، رنگرزی می دانست. و مستقیماً طراحی می نمود و بافندگان را راهنمایی می کرد. از این جهت در زمان پادشاهی او انواع صنایع ظریفه به ویژه قالی بافی راه ترقی پیمود و در طرح آن تغییرات کلی به وجود آمد. قالیهای ترنجدار جانشین آن گروه از قالیهایی شد که تا اواخر قرن ۹ هجری در ایران بافته می شد و بعداً به طرح مغولی و تیموری شهرت یافت. علاوه بر قالیهای ترنجدار در این دوره بافتن قالیهایی با طرح حیوان و شکارگاه متداول شد. دوم: قالیهای بافته شده در زمان شاه عباس که به مکتب "شاه عباسی" معروف است. در این دوره با اغتنام فرصت از وجود هنرمندان عصر نقشهای جدید به ویژه با استفاده از اسلیمی ها و گلهای مخصوص بوجود آمد برخی طرحهای قالی در مکتب شاه عباسی عبارتند از: [7]

الف - طرح ترنجدار یا لچک ترنج ب - طرح شکارگاه ج - طرح درختی د - طرح گلدانی.

۳.۳. انواع فرش

به فرشی که تار و پود آن از جنس پنبه و پرز آن از جنس پشم باشد می گویند لازم به توضیح است که در بین ایلات و عشایر به جای نخ پنبه از پشم استفاده می شود.

۲- فرش تمام ابریشم: به فرشهایی که پرز و چله آن از جنس ابریشم باشد تمام ابریشم گویند.

۳- فرش گل ابریشم: در این گونه فرشها در نقش ها و دور حاشیه ها به جای پرز پشمی از ابریشمی استفاده می شود و معمولاً چله این گونه فرشها از ابریشم است.

۴- فرش کف ابریشم: در زمینه این گونه فرشها به جای پرز پشمی از پرز ابریشم استفاده شده است.

۵- فرش سوف: نوع قالی است که زمینه آن از پود ضخیم و نازک تشکیل شده و نقش گل و بوته ها پرزدار می باشد [2].

یازدهمین کنگره ملی سراسری فناوریهای نوین در حوزه توسعه پایدار ایران

11th National Congress of
the New Technologies in Sustainable Development of Iran

senaconf.ir

۴.۳. عناصر اصلی تشکیل دهنده طرح فرش

حاشیه : معمولاً به دو شکل باریک و پهن اطراف طرح مرکزی فرش را می پوشاند و وجود یک حاشیه پهن در میان حاشیه های باریک باعث می شود تا تعداد آنها فرد باشد.

لچک : به یک چهارم نقشه میانی با شکلی مشابه و یا اکثراً متفاوت با آن در چهار گوشه متن فرش در اصطلاح قالی بافان لچک می گویند و اگر این لچک ها توام با ترنج باشند طرح را لچک و ترنج می نامند.

زمینه : بخشی است در میان فرش که گلها و اجزا طرح بر روی آن نقش بسته اند و اغلب در رنگهای لاکه، کرم و سرمه ای انتخاب می شود.

کتیبه : در حد فاصل ترنج و سر ترنج گاهی شکلی به نام کتیبه ترسیم می شود که در آن ممکن است نام اشخاصی نوشته شود.

ترنج : به بخش مرکزی فرش که معمولاً دایره ، بیضی ، لوزی و یا چند پره باشد ترنج گفته می شود. هرگاه چند ترنج داخل یکدیگر قرار گرفته باشند ترنج را تودرتو و یا به عبارتی کاسه نیم کاسه می نامند . در صورتی که ترنج در متن فرش حالت پیشرفته و مسلط را داشته باشد به آن ترنج مداخل می گویند (نمونه فرش های هریس). اندازه ی ترنج در فرش های نقاط مختلف تغییر می کند . به عنوان مثال در قالیچه ها و قالی های بافت اصفهان ، کاشان ، نایین و آباده ابعاد آن کوچک و در فرش های تبریز ، هریس و مشهد تا حدودی بزرگ تر است . در برخی از طرح های ترنج دار به جای ترنج واحد میانی به دو یا سه ترنج کوچک در امتداد یک خط عمودی (بیشتر در شکل های هندسی) و گاهی چندین ترنج در متن فرش با فاصله های منظم دیده می شود.

سرترنج : معمولاً در ابتدا و انتهای طرح ترنج قالبی به همراه اجزا طرح کشیده می شود که اصطلاحاً به آنها سرترنج می گویند [8]

۴. موزه ها

موزه در ساده ترین شکل خود ساختمانی است که مجموعه ای از آثار طبیعی و یا بازمانده های انسانی را به منظور بازدید و مطالعه در خود جای می دهد، و به چهار گروه تاریخی، هنر، علوم و موزه های عمومی تقسیم می شوند. (نفیسی ، ۱۳۹۰). مستند سازی، حفظ و نگهداری آثار موزه ای، استفاده تحقیقاتی از منابع موزه ای، نمایش آثار موزه ای، نمایشگاههای موقت، موزه های مجازی، طراحی نمایشگاه و برنامه های آموزشی در موزه ها است [2] .

۱.۴. تاریخچه موزه در ایران

ایران کشوری است با تاریخ کهن، همواره دارای اتفاقاتی است که به نوبه خود در کل جهان بی نظیر است . با توجه به تاریخ این کشور نتیجه می گیریم که کشور ایران پر است از اشیایی که تاریخ این کشور را به نمایش می گذارد . لازمه شناسایی تاریخ این کشور داشتن موزه هایی است در این قسمت به تاریخچه موزه در ایران می پردازیم. [9]

موزه همایونی : نهادینه شدن موزه با آغاز کار و تأسیس کاخ موزه ناصرالدین شاه قاجار در کاخ گلستان آغاز میگردد ۱۲۹۳-۱۲۹۱ هجری شمسی ناصرالدین شاه دستور داد تا قسمتی از ساختمان های سمت شمال کاخ را، از جمله محل موزه قدیمی شاهان قاجار که در آن هدایای خارجی را نگهداری می کردند تخریب کنند و اتاق موزه، کتابخانه، مهمانسرا، حوضخانه و سایر ملحقات را بسازند. موزه به اصطلاح اهالی فرنگ، عبارت است از مکان محلی که مخزن آثار قدیم و اعتمادالسلطنه در تویف موزه چنین می نویسد : اشیاء بدیعه و نفیس و مستظرفات دنیاست و از هر تحفه و یادگاری که در آن مخزون و موضوع است اهل علم و اطلاع و کسب و فایده و کشف سری می نماید و از احوال و اوضاع هر زمان و صنایع و حرف آن و رسوم و آداب معمول آن ایام و عادات و طوایف آن باخبر می گردند و میتوان گفت که موزه مقیاس شعور و میزان عقول و درجه افهام اصناف و مرات ادراک سلاسل است

موزه ملی : در سال ۱۲۹۵ ه.ش وزارت معارف و صنایع مستظرفه موزه ملی ایران را تأسیس کرد . این موزه گویا در آغاز در یکی از اتاق های مدرسه دارالفنون قرار داشته و بانی آن مرتضی قلیخان ممتازالملک بوده است . پس از مدتی این مجموعه از دارالفنون به ساختمان

یازدهمین کنگره ملی سراسری فناوریهای نوین در حوزه توسعه پایدار ایران

11th National Congress of
the New Technologies in Sustainable Development of Iran

senaconf.ir

مسعودیه منتقل گردید. و سپس با تأسیس موزه ایران باستان مجموعه آن شامل ۲۸۱ قلم شی به موزه تازه تأسیس شده انتقال یافت [9]

موزه هنر و صنایع: در سال ۱۳۰۹ ه.ش شادروان حسین طاهرزاده بهزاد هنرستان صنایع قدیم را تأسیس نمود. آثار هنرمندان زمان و استادان و دانشجویان هنرستان بخشی از آن موزه بود. این مجموعه در حال حاضر در عمارت نگارستان قرار دارد و به نام موزه هنرهای ملی خوانده می شد و آثار هنرمندان معاصر در زمینه هنرهای سنتی در معرض نمایش قرار دارد. س. از تأسیس موزه ملی ایران این موزه نیز زیر پوشش آن قرار گرفت [9].

موزه مردم شناسی تهران: موزه مردم شناسی تهران در سال ۱۳۱۲ ه. ش تأسیس شد. این موزه نیز از ابواب جمعی اداره تحقیقات وزارت اوقاف و صنایع مستظرفه بود که در آغاز دایره انسان شناسی نامیده می شد، سپس به بنگاه و سرانجام به موزه مردم شناسی تغییر نام داد و در خیابان بوعلی در ساختمان مناسبی با مجموعه ای از اشیاء که از مساجد و تکایا که گردآوری شده بود و با هدایای مردم کار خود را آغاز کرد. این موزه در سال ۱۳۴۷ به کاخ ابیض در محوطه کاخ گلستان انتقال یافت و زیر پوشش اداره کل موزه ها قرار گرفت [9].

موزه اختصاصی: همانگونه که قبلاً اشاره شد، برخی محققین موزه های اختصاصی را چهارمین نوع موزه بر شمرده اند و بعضی نیز اینگونه موزه ها را مستقل از انواع پیشین ندانسته اند چرا که موزه های اختصاصی می توانند شامل هر سه نوع موزه های هنری، تاریخی و یا علمی باشند نظیر موزه فرش که هر سه را در خود جای داده است [10]

موزه های فرش

موزه بنا به تعریف سازمان جهانی موزه ها یا به اختصار ایکوم، به سازمان یا موسسه ای دولتی، خصوصی و نیمه خصوصی اطلاق می گردد که وظیفه گردآوری، نگهداری، مطالعه و نمایش آثار ارزشمند تاریخی، طبیعی، فرهنگی و هنری را بر عهده دارد. موزه فرش یکی دیگر از انواع موزه هاست که به گردآوری، نگهداری و نمایش فرش های تاریخی به دست آمده طی کاوش های باستان شناسی می پردازد. امروزه موزه های فرش متعددی در بسیاری از کشورهای جهان وجود دارند که فرش های نفیس و تاریخی را در معرض دید بازدیدکنندگان قرار می دهند [11]

۵. معماری سنتی ایران

شاخه ای از معماری بر پایه نیاز های منطقه ای و مصالح ساختمانی است که بازتاب سنت های منطقه ای است. معماری سنتی در طول زمان بر اساس پیشینه محیطی، فرهنگی، فناوری و تاریخی که در آن وجود داشته تکامل یافته است. معماری بومی را می توان متقابل معماری رسمی که با عناصر سبکی طراحی که به صورت غیر اتفاقی برای اهداف زیبایی شناسانه کنار هم قرار گرفته که فراتر از نیاز های ضروری ساختمان هستند دانست. اصطلاح معماری بومی نباید با آنچه معماری سنتی گفته می شود اشتباه شود، هر چند پیوند هایی میان این دو وجود دارد. معماری سنتی می تواند شامل ساختمان هایی با عناصر طراحی رسمی: معابد و قصر ها شود [13]. معماری سنتی ایران متشکل از ترکیب معنادار فضاهای پر و خالی (فضاهای باز و بسته) است. در معماری سنتی ایران فضای باز و بسته آن چنان در هم تنیده و به هم پیوست هاند که هر کدام شکل دیگری را تعیین م یکنند و به جرأت م یتوان گفت غنای معماری سنتی مرهون فهم درست و تلفیق مناسب این دو فضا است. در این معماری قسم تهایی پر و ساخته شده و قسم تهایی ساخته نشده هر دو دارای اصالت و واجد ارزش هستند و توانست هاند کلیت خوانا و قابل درکی را با کیفیتی منحصر به فرد خلق کنند. در معماری و خانه های سنتی ایران فضای باز عنصر اصلی شکل دهنده و تعریف کننده و عامل هویت بخش به فضاهای بسته بوده و همواره به آن جهت می بخشیده و با همه اجزا تعاملی صحیح داشته است [14]. مهم ترین اصطلاحاتی که در تعریف این معماری گفته می شود، عبارت است از: معماری تاریخی، معماری قدیمی، معماری اصیل، معماری باهویت، معماری خودی، معماری بامعنی، معماری بومی و معماری محلی [15]. با توجه به

یازدهمین کنگره ملی سراسری فناوریهای نوین در حوزه توسعه پایدار ایران

11th National Congress of
the New Technologies in Sustainable Development of Iran

senaconf.ir

ویژگی های سنت، میتوان نتیجه گرفت که معماری سنتی عبارت است از آن گونه معماری که اولاً بار فرهنگی خاصی داشته باشد و ثانیاً در طول زمان دست به دست شده و از نسلی به نسلی دیگر رسیده باشد [16].

۱.۵. تاریخچه معماری سنتی ایران

تمامی بررسیها و کاوشهای باستانشناسی حکایت از آن دارد که پیشینه معماری ایران به حدود هزاره هفتم پیش از میلاد میرسد. از آن زمان تا کنون پیوسته این هنر در ارتباط با مسائل گوناگون، به ویژه علل مذهبی، توسعه و تکامل یافته است. معماری ایران دارای ویژگیهایی است که در مقایسه با معماری کشورهای دیگر جهان از ارزشی ویژه برخوردار است: ویژگیهایی چون طراحی مناسب، محاسبات دقیق، فرم درست پوشش، رعایت مسائل فنی و علمی در ساختمان، ایوانهای رفیع، ستونهای بلند و بالاخره تزئینات گوناگون که هریک در عین سادگی معرف شکوه معماری ایران است [9] از نظر راپپورت، هویت معماری قابلیت تمیز و تشخیص عنصری از عنصر دیگر است. او هویت را خصوصیتی از محیط میداند که در شرایط مختلف تغییر نمیکند. این خصوصیات میتواند خصوصیات فیزیکی محیط نظیر شکل، ابعاد، تزئینات، سبک ساختمانی و ... باشد، یا فعالیتهای خاص جاری در محیط و یا عملکردهای یک محیط. خاص بودن هر محیط به معنی اجتناب از یکنواختی، وجود تنوع و جذابیت است و در نحوه قرارگیری فضاها و طرز دسترسی به فضاها و در کاربریها نیز می باید وجود داشته باشد. ولف معتقد است که هویت محیط نتیجه کنش متقابل سه مورد است که عبارتند از:

الف) ترکیب ظاهر و کالبدی نماها (ب) عملکردها و فعالیتهای قابل مشاهده یا همان تعادل در نما (ج) مفاهیم در محیط. او توجه به شخصیت فردی هر محیط و پرهیز از یکنواختی و تشابه محیطهای شهری از طریق به جلوه در آوردن ویژگیهای خاص هر محیط تعریف میکند. [14]

جدول ۱: نمود مؤلفه های هویت ملی در معماری سنتی ایرانی [12]

مؤلفه های هویت در معماری					نمود هویت در معماری
باورهای مذهبی	ویژگی های جغرافیایی	نمادهای ملی	میراث فرهنگی	ارزش و هنجارها	
-	-	*	*	-	تکرار الگوهای گذشته
*	-	*	-	*	استفاده از نمادها
-	*	-	-	-	معماری بومی
*	-	*	*	*	تزئینات
*	-	*	-	*	اصول مردم واری
*	*	-	-	*	معماری پرهیز از بیهودگی
-	*	-	-	-	نیارش ایرانی
*	*	-	-	-	درون گرایی
*	*	-	-	*	خود بسندگی

۲.۵. اصول معماری سنتی

تحقیقات گسترده ی استاد پیرنیا در خصوص معماری ایرانی، بویژه معماری ایرانی اسلامی، به طرح نظریات نوینی درباره ی معماری ایرانی انجامید از جمله معروفترین « اصول چهارگانه ی هنرهای ایرانی اسلامی » نظریات اوست که به زعم وی ملاک اسلامی بودن هنر

یازدهمین کنگره ملی سراسری فناوریهای نوین در حوزه توسعه پایدار ایران

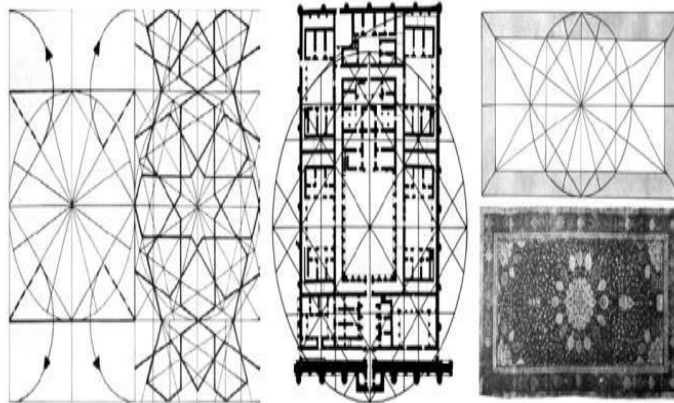
11th National Congress of
the New Technologies in Sustainable Development of Iran

senaconf.ir

به شمار میرود. این چهار اصل که استاد پیرنیا، به تبع تخصص خود، کاربرد آنها را بیشتر در بخش معماری مورد توجه قرار داده است، عبارتند از :

- **مردم‌واری یا مردم‌مداری:** که عبارت است از رعایت مقیاسهای انسانی به شکل مطلوب و رفع نیازهای انسانی به بهترین شکل.
- **خودبسندگی:** به مفهوم حداکثر استفاده از امکانات در دسترس و مصالح بوم آورد مانند موزه ایران باستان.
- **پرهیز از بیهودگی:** به معنای دوری از افزوده های غیرضروری که به نظر ایشان، در معماری اسلامی، حتی مواد و مصالح تزئینی. نیز با هدف تزئین مورد استفاده قرار نگرفته است.
- **درون‌گرایی:** که بیش از سه اصل دیگر، تأثیرات مذهب را نمایان میسازد. به گفته ی وی، "درون‌گرایی و کشش معماران ایرانی به سوی حیاطها و پادیاوها و گودال -باغچه ها و هشتی ها و کلاه فرنگی ها که شبستان ها را گرداگرد خود گرفته و محیط های خودمانی بهوجود آورده، از دیرباز جزء منطق معماری ایران بوده است. باغها نیز از همین امر تبعیت کرده و معمولاً دورتادور آن با دیوار محصور بوده است. [17].

چهار اصل فوق را اصل دیگری تکمیل میکند که به زعم استاد پیرنیا، مختص معماری ایرانی اسلامی است. این اصل که وی آن مینامد، معمار ایرانی را در هر سه مرحله ی اساسی معماری یعنی طرح و محاسبه و اجرا، به بهترین نحو (نیارش و پیمون) را مجموعه امور محاسباتی، به انضمام مصالح شناسی و استفاده یاری میکرد. نیارش به معنای عوامل نگهدارنده ی بنا، عبارت است از مجموعه امور محاسباتی، به انضمام مصالح شناسی و استفاده از مناسبترین مصالح. پیمون، ضوابطی است که به منظور تعیین و حفظ تناسب بین اجزای بنا رعایت میشود. به این معنی که پیروی از پیمون، هرگونه نگرانی معمار را درباره ی نازیبایی یا ناستواری ساختمان از میان میبرد است [10].

تصویر ۲: استفاده از هندسه در شاخه های مختلف هنر اسلامی به خصوص معماری و هنر قالی بافی [18].

۳.۵. اصول پویا در معماری ایرانی-اسلامی

گرایش اجتماعی و معماری : عامل اصلی وحدت و هماهنگی معماری گذشته ایران در گرایش و اعتقادهای مذهبی نهفته است. گرایشهای مذهبی که محور اصلی آن احدیت و وحدانیت است [19].

یازدهمین کنگره ملی سراسری فناوریهای نوین در حوزه توسعه پایدار ایران

11th National Congress of
the New Technologies in Sustainable Development of Iran

senaconf.ir

فرهنگ اصول حاکم و پویا : فرهنگ در برهان قاطع به معنی علم و دانش و عقل، ادب و بزرگی و سنجیدگی آمده است. هیچ هنرمند مسلمانی از میراث پیشینیان بی بهره نمانده است. سخن از سنت، سخن از اصول تبدیل ناپذیری است با منشا آسمانی و سخن از کاربردشان در مقاطع مختلفی از زمان و مکان [20].

اصل نظم و وحدت : نظم جهان هستی الهام بخش معماران ایران زمین بوده و معماری اصیل سعی داشته به فضای زیست انسان نظم دهد. معماری ایران تجلی وحدت در کثرت و تلاش برای رسیدن به یک وحدت در عالم کثرت است و با اتخاذ اجزا بر اساس نظم صورت میگیرد [21].

اصول ورودی ها : فضای ورودی به عنوان یک عنصر کل نسبت به سایر فضاهای معماری گذشته ایران از اصول و ویژگیهای خاصی برخوردار است. کارکرد و نقش اصلی در ورودی هر فضای محصور، تامین یک ارتباط قابل کنترل میان درون و بیرون آن فضاست و لذا متناسب با خصوصیات کارکردی و کالبدی آن طراحی ساخته شود. گاهی سر در و فضای ورودی برخی از بناهای بزرگ عمومی نقش نشانه و نماد شهری را پیدا میکند. مثل سردر موزه ایران باستان [22].

حیاط (فضای باز) : حیاط، فضایی مرکزی با انتظام هندسی، درون نگر مرتبط با فضاهای اطراف، محور سازماندهی، سرگشوده، برگرفته از باغ که تعاملی تنگاتنگ با اقلیم دارد، جایگاه حیاط مرکزی همواره تجسم بخش اصول نظم فضایی و وحدت آفرین است [19].

نیارش و هندسه : در این معماری پیمون با عنایت به جانگداز و فضاهای مقصود، وسیله تنظیم ابعاد و اندازه هاست و هندسه راهنمای معماری در تامین تناسب و هماهنگی اصولی. (عکاش ۱۳۷۸) در تمام مراحل مربوط به تکوین یک اثر معماری، رابطه، همیاری تنگاتنگ نیارش، هندسه، پیمون و گز نقش اساسی دارد. هندسه و نیارش با استفاده از پیمون و عنایت به نیاز، عامل تعیین و کنترل ابعاد و اندازه ها و راهنمای دستیابی به نتیجه ای مطلوب است [24].

اصل طبیعت: هماهنگی با طبیعت و استفاده از انرژی پایدار آن همانند نور و باد ... و عناصر اصلی آن مثل آب و خاک و گیاه ... به نحو شایسته در معماری گذشته به خدمت فضای زیست گرفته شده است. معماری ایران پاسخ معمارانه به طبیعت و اقلیم داده است. در همه دوره ها آسایش فضا مطرح بوده است [25].

۶. نمونه های موردی

جدول ۲: تحلیل و بررسی موزه فرش تهران [26].

تصاویر	مؤلفه های سنتی	هنجارهای ملی و ارزشها	مؤلفه های هویت ملی
	باطن به توجه بیرون به روزن نبود -	دارای نظم و ریتم تناسبات طلایی در (بصری آرامش) ارتفاع	نمای بیرونی
	از ورودی عقب نشینی گذر آستانه بین سطح اختلاف	در بین دو سکو و عقب نشینی نسبت به فضاهای دیگر . ستونهای رفیع	ورودی

یازدهمین کنگره ملی سراسری فناوریهای نوین در حوزه توسعه پایدار ایران

11th National Congress of
the New Technologies in Sustainable Development of Iran

senaconf.ir

ورودی	استفاده از طاق نما دو سکو در کنارها	دو سکو در دو طرف سطح درو عقب نشینی ورودی از
هشتی	انتظار فضای ایجاد ورودی نور مراتب سلسله -	ورودی سلسله مراتب
دالان ورودی	استفاده از یک دالان مابین هشتی و ورودی برای حفظ سلسه مراتب و فضای تقسیم برای سایر فضاها	محرمیت تقسیم فضاها
حیاط	حیاط بیرونی که با پلکانهایی به مجموعه متصل میگرددند استفاده از درختان	سطح اختلاف ایجاد سلسله مراتب استفاده از فضای باز
نمای داخلی	تقارن و تعادل در نما -ریتم و نظم -استحکام بصری -تناسبات نما	تقارن و تعادل در نما -تقسیمات فضایی -ریتم و نظم عناصر سنتی نظیراب نما

جدول ۳: تحلیل و بررسی موزه ایران باستان تهران [26].

مؤلفه های هویت ملی	ارز شها و هنجارهای ملی	مؤلفه های سنتی	تصاویر
نمای بیرونی	تناسبات طلایی ستونهای رفیع طاقهای بلند عناصر اجری	باطن مجموعه به توجه بیرون به روزن نبود (محرومیت)	

یازدهمین کنگره ملی سراسری فناوریهای نوین در حوزه توسعه پایدار ایران

11th National Congress of
the New Technologies in Sustainable Development of Iran

senaconf.ir

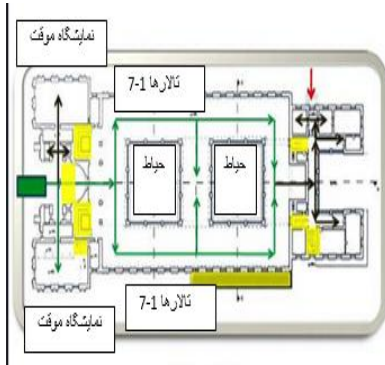
عقب نشینی فضا نسبت به سایر گذر. اختلاف سطح بین
فضاها آستانه در و سطح

هشتی ایجاد فضای تقسیم و انتظار . پیش فضای ورود مستقیم
محرمیت ایرانی و سلسله مراتب نوری و به حیاط
کاربندی هشتی در سقف و دیواره ها اندرونی . رعایت سلسه
مراتب فضایی

دالان ورودی دالا بین هشتی و به حیاط متصل محرومیت (ورود غیر
است و دورتادور حیاط چرخیده و تالارها مستقیم) . استفاده از قوس و
و نمایشگاه هارا به هم متصل میکند طاق ایرانی سنتی

حیاط دو حیاط مرکزی در وسط مجموعه درو نگاری - مرکزیت
قرار دارد حیاط - محور حیاط
استفاده از اب نما فضای سبز و فضا سازی ان

نمای داخلی ریتم و نظم و تناسب - قرارگیری تقارن و تعادل در نما
تالار در کناره های حیاط و متصل استحکام و آرایش بصری
(آرامش بصری -) استحکام بصری

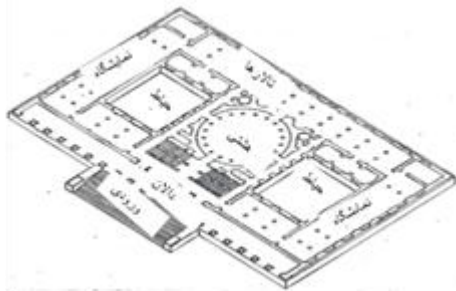
جدول ۴: تحلیل و بررسی موزه فرش حیدر علی اف [26].

تصاویر	مؤلفه های سنتی	ارزشها و هنجارهای ملی	مؤلفه های هویت ملی در
	توجه به باطن	استفاده از ترکیب قالبی پیچیده شده و حفظ تناسبات و ترکیب مصالح باهم باتوجه به فرهنگ ملی باکو	نمای بیرونی
	اختلاف سطح بین آستانه در و سطح	ورودی در وسط و با استفاده از پله از محیط سایت جدا شده	ورودی
	سلسله مراتب نور ورودی	در وسط مجموعه و بین دالان ورودی و سایر فضا ها	هشتی
	گشایش در آن جهت کاهش طول بصری	یک دالان سرتاسری است که نمایشگاه و سایر فضاها با توجه به سلسله مراتب بهم متصل میشوند	دالان ورودی
	فضا سازی حیاط	حیاط بیرونی که با پلکانهایی به مجموعه متصل میگرددند استفاده از درختان و فضای سبز	حیاط

یازدهمین کنگره ملی سراسری فناوریهای نوین در حوزه توسعه پایدار ایران

11th National Congress of
the New Technologies in Sustainable Development of Iran

senaconf.ir

نمای داخلی	استفاده از فرم بیرون و ترکیب آن با داخل برای قفسه فرشها و نمایش اتان و جذب مشتری	ریتم و نظم - قرارگیری نمایشگاه ها در وسط نما
	استفاده از مصالح مدرن استحکام بصری و تعادل در فضا	تناسبات و استحکامات بصری

جدول ۵: مقایسه اصول معماری سنتی در نمونه موزه ها [26].

نمونه ها اصول معماری سنتی	موزه فرش ملی ایران	موزه ایران باستان	موزه فرش حیدر علی اف باکو
مردم‌واری یا مردمداری	✓	✓	✓
خودبسندگی	✓	✓	-
پرهیز از بیهودگی	✓	✓	✓
درونگرایی	-	✓	-

۷. راهکارها و یافته ها

- ۱- بهره گیری از عناصر معماری بومی و سنتی منطقه و تلفیق آن با معماری مدرن.
- ۲- ترکیب سطوح و احجام هندسی و طبیعی.
- ۳- بهره گیری از ریتم، سلسله مراتب و سیالیت فضایی.
- ۴- احترام به سنت و فرهنگ کهن و باز زنده سازی اندیشه آن برای ارتباط با محیط کالبدی یک اثر معماری.
- ۵- احترام به سایت و پوشش گیاهی و حفظ تعادل و هماهنگی با بستر طرح.
- ۶- نورپردازی مناسب طبیعی و مصنوعی و ایجاد تهویه طبیعی.
- ۷- تعامل انسان با محیط با ایجاد سرزندگی و امنیت در فضا.
- ۸- طراحی تعاملی و ایجاد فضاهایی جهت تقویت تعاملات اجتماعی و فرهنگی.
- ۹- انعطاف پذیری فضاها به نحوی که پاسخگوی نیازهای همه افراد جامعه باشد.
- ۱۰- ایجاد حس تعلق به مکان از طریق هویت بخشی به فضا.
- ۱۱- تا حد امکان استفاده از طرحهایی با توجه به انتخاب موزه مثلا موزه فرش استفاده از طرح های سنتی و بافت و گره های آن .
- ۱۲- استفاده از تناسبات طلایی در نما و بهره گیری از نظم [26].

یازدهمین کنگره ملی سراسری فناوریهای نوین در حوزه توسعه پایدار ایران

11th National Congress of
the New Technologies in Sustainable Development of Iran

senaconf.ir

۸. نتیجه گیری

نتایج و بررسی نمونه های موردی نشان می دهد که این بناها در تعامل با بستر طرح خود می باشند . مولفه هایی همچون فرم، شکل، ترکیب مصالح، تعادل، مقیاس بنا، تناسبات و پیوستگی حرکت در نما، استفاده از الگو های هندسی و طبیعی ، ارتباط با بستر طرح در نمونه ها به صورت مشترک دیده می شود. پس از آن عواملی مانند توجه به تاریخ، فرهنگ و سنت ها، هویت، حس تعلق به مکان و ... در اولویت های بعدی هستند. با توجه به بررسی هایی که صورت گرفت، می توان این نتیجه را استنباط کرد که؛ در طراحی موزه ها در ایران با بهره گیری از معماری سنتی و مصالح بومی، با توجه به پیشینه ی تاریخی پربراری که این مرز و بوم دارد، همچنین با در نظر گرفتن ویژگی های فرهنگی و اجتماعی مردم که برگرفته از فرهنگ سنتی ایرانی می باشد. احساس مسئولیت نسبت به گذشته، حال و آینده جنبه های مهمی از شکل دادن به یک محیط هستند. بنابراین، معماری میان افزا باید به گذشته، حال و آینده محیط تاریخی پیوند بخورد. در سالهای پیش بحث زمینه بین ساختمان جدید با قدیم به عنوان یک کانسپت معماری عنوان شد. در واقع، لازم است که معماری معاصر نسبت به زمینه اش حساسیت بیشتری داشته باشد که این همان کانسپت زمینه گرایی در طراحی است. سازگاری ساختمانهای جدید با قدیم، عنوان میکنند که باید ساختارهای جدید به عناصر معماری موجود در محیط ساخت احترام بگذارند این عناصر معماری عبارتند از: عقب نشینی ورودی، تناسبات ارتفاع، ساخت مایه، نظم و ترتیب، ریتم، جهت گیری، مقیاس و جزئیات ساختمان.

منابع

- [1] فخار، زرین؛ حائری، نورا، بررسی تناسب کیفی معماری موزه با اموال فرهنگی موجود در آن به منظور ساماندهی عملکرد موزه، بهار و تابستان - شماره ۹. ۱۳۸۷.
- حائری محمد رضا، نقد بر شرح: ارزیابی انتقادی کتاب شرح جریان های فکری در معماری و شهرسازی ایران. مجله آینه خیال. ۱۳۸۷.
- [2] ژوله، تورج، پژوهشی در فرش ایران، انتشارات یساولی. ۱۳۹۰.
- [3] مکی نژاد مهدی. مرکزگرایی، تقارن و تکرار در هنرهای سنتی ایران. فصلنامه کیمیای هنر. سال سوم شماره ۱۰. بهار ۱۳۹۳.
- [4] عدالتی حسین. ارائه الگوی مفهومی از آمیخته کالایی فرش دستباف ایران برای سنجش تغییرات تقاضا در بازارها. مجله بررسی های بازرگانی شماره ۷۹ مهر و ابان. ۱۳۹۵.
- [5] عمید، حسن، فرهنگ عمید، جلد دوم، انتشارات امیرکبیر، تهران، ۱۳۹۳.
- [6] <http://www.asrefarsh.com>
- [7] ناظری فینی محمدعلی. کتاب فرش کاشان. نشر ۱۳۹۷.
- [8] عبدالهی زاد مریم. کتاب آشنایی با قالی طراحی ایران. ناشر اوحدی. ۱۳۷۱.
- [9] نفیسی، نوشین دخت، ۱۳۹۱، موزه داری، نشر سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسان دانشگاه ها. مرکز تحقیق و توسعه علوم - انسانی، ۱۳-۴۰.
- [10] دادرسی بهاره و کاظم پور مهدی. طراحی موزه با رویکرد معماری سنتی. چهارمین کنفرانس بین المللی فن اوری های نوین در عمران. شهرسازی و معماری. ۱۳۹۶.

یازدهمین کنگره ملی سراسری فناوریهای نوین در حوزه توسعه پایدار ایران

11th National Congress of
the New Technologies in Sustainable Development of Iran

senaconf.ir

- [11] دانشگر، احمد، فرهنگ جامع فرش یادواره (دانشنامه ایران)، انتشارات یادواره اسدی، تهران، ۱۳۹۰.
- [12] بمانیان محمد رضا و همکاران . عناصر هویت ساز در معماری سنتی خانه های ایرانی نمونه موردی خانه رسولیان یزد . دو فصلنامه علمی - پژوهشی مطالعات هنر اسلامی / شماره سیزدهم / پاییز - زمستان ۱۳۸۹ .
- [13] آیوازیان، سیمون، حفظ ارزش های معماری سنتی در معماری معاصر ایران، نشریه هنرهای زیبا، شماره ۲، بهار ۱۳۷۶
- [14] احمدی، زهرا، مطالعه نقش فضای باز در معماری سنتی ایران جهت بهبود و ارتقاء معماری معاصر، نشریه آبادی، شماره ۶۸ . ۱۳۸۸.
- [15] معین ، محمد ، فرهنگ فارسی ، نشر ساحل تهران ، ص ۶۹/۳۰۵ . ۱۳۷۸.
- [16] Oliver, Paul. 1989 "Handed Down Architecture: Tradition in Transmission", in Bourdier J.P. and Alsayyad, N., Dwellings, Settlements and Tradition: Cross-Cultural Perspectives, P. 80.
- [17] پیرنیا، محمد کریم، بهار، معماری اسلامی ایران، نشر سروش دانش تهران. ۱۳۹۲.
- [18] [السعيد، عصام، عایشه، پارمان، ، نقش های هندسی در هنر اسلامی، ترجمه رجب نیا، مسعود، نشر سروش تهران، ص ۶۵ . ۱۳۹۶
- [19] ستوده بیدختی امیرحسین . پتانسیل بکارگیری مدل سازی اطلاعات ساختمان در معماری ایرانی اسلامی . همایش ملی معماری و شهرسازی ایرانی - اسلامی . دانشگاه پیام نور استان گیلان، مرکز رشت. هفدهم اردیبهشت ماه ۱۳۹۴ .
- [20] روح الامینی محمود ،زمینه فرهنگ شناسی: تالیفی در انسان شناسی فرهنگی و مردم شناسی: با تجدید نظر و اضافات.، انتشارات عطار . ۱۳۸۸ .
- [21] توسلی محمود ،قواعد و معیارهای طراحی فضای شهری ،،ناشر مرکز مطالعات و تحقیقات شهرسازی و معماری ایران. ۱۳۷۶ .
- [22] سلطانزاده حسین ، فضاهای ورودی خانههای تهران قدیم، ناشر دفتر پژوهشهای فرهنگی با همکاری شهرداری تهران. ۱۳۷۱ .
- [23] زمرشیدی، حسین، دی ۱۳۹۵ ، اجرای ساختمان با مصالح سنتی، نشریه زمرد.
- [24] ابوالقاسمی، لطیف. گردآورنده محمدیوسف کیانی، معماری ، «هنجار شکل یابی معماری اسلامی ایران . دوره اسلامی ، تهران ایران . ۱۳۸۹ .
- [25] حائری محمد رضا ، ۱۳۸۷ . نقد بر شرح: ارزیابی انتقادی کتاب شرح جریان های فکری در معماری و شهرسازی ایران . مجله آینه خیال .
- [26] امیری یاسمین (نگارنده)، پایان نامه طراحی موزه فرش با رویکرد معماری سنتی ، دانشگاه آزاد اسلامی. واحدماهشهر. ۱۳۹۹ .